

ҚАЗАҚ ӘЛПБИІН ЛАТЫН ГРАФИКАСЫНА КӨШУДІҢ ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ АСПЕКТІСІ.

ЖОСПАР:

- 1.ҚАЗАҚ ТІЛІНІҢ ТАРИХЫ.
- 2.ЛАТЫН ҚАРІПІНЕ КӨШУ ТУРАЛЫ ТАРИХИ ШЕШІМІ.
- 3.ЛАТЫН ҚАРІПІН ҚОЛДАНЫСҚА ЕНГІЗГЕН БҰРЫНҒЫ КСРО МЕМЛЕКЕТТЕРІНІҢ ЖЕТКЕН НӘТИЖЕСІ.
- 4.ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЛАТЫН ГРАФИКАСЫНЫҢ БОЛАШАҒЫ.

1929 жылға дейін Қазақстанда араб жазуы пайдаланылды.

1929 жылғы 7 тамызда КСРО Орталық Атқару Комитеті мен КСРО Халық Комиссарлары Кеңесінің Президиумы латындандырылған жаңа әліпби – «Біртұтас түркі алфавитін» енгізу туралы қаулы қабылдады.

Латын әліпбиінің негізінде жасалған жазу үлгісі 1929 жылдан 1940 жылға дейін қолданылып, кейін кириллицаға ауыстырылды. 1940 жылғы 13 қарашада «Қазақ жазуын латындандырылған әліпбиден орыс графикасы негізіндегі жаңа әліпбиге көшіру туралы» заң қабылданды.

Біздің қазіргі кирилл әліпбиіндегі қазақ тіліміз - Қазақстан Республикасының мемлекеттік тілі, сонымен қатар Ресей, Өзбекстан, Қытай, Моңғолия және т.б. елдерде тұратын қазақтардың ана тілі.

Қазақ жазуы бірнеше рет өзгеріске ұшырады. жазу тарихында қазақ тілінің әліпби жүйесі бірнеше тарихи кезеңдерді басынан өткізіп, ұлттық әліпби деңгейіне жеткен.

ЕЛБАСЫМЫЗ ӨЗІНІҢ 2012 ЖЫЛҒЫ 14 ЖЕЛТОҚСАНДАҒЫ «ҚАЗАҚСТАН – 2050» СТРАТЕГИЯСЫ ҚАЛЫПТАСҚАН МЕМЛЕКЕТТІҢ ЖАҢА САЯСИ БАҒЫТЫ» АТТЫ ҚАЗАҚСТАН ХАЛҚЫНА ЖОЛДАУЫНДА:

Біз 2025 жылдан бастап әліпбиімізді латын қарпіне, латын әліпбиіне көшіруге кірісуіміз керек. Бұл – ұлт болып шешуге тиіс принципті мәселе. Бір кезде тарих бедерінде біз мұндай қадамды жасағанбыз.

Балаларымыздың болашағы үшін осындай шешім қабылдауға тиіспіз және бұл әлеммен бірлесе түсуімізге, балаларымыздың ағылшын тілі мен интернет тілін жетік игеруіне, ең бастысы – қазақ тілін жаңғыртуға жағдай туғызады» – деп латын әліпбиіне көшудің қажеттілігін атап өтті.

Қазақстан Республикасының Президенті
Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың 2017
жылы 12 сәуірде «Болашаққа бағдар:
рухани жаңғыру» мақаласында:

«Біріншіден, қазақ тілін біртіндеп латын әліпбиіне
көшіру жұмыстарын бастауымыз керек. Біз бұл
мәселеге неғұрлым дәйектілік қажеттігін терең
түсініп, байыппен қарап келеміз және оған кірісуге
Тәуелсіздік алғаннан бері мұқият дайындалдық»

Ағартушы-педагог ғалым Ахмет Байтұрсынұлы айтып кеткендей, «Ұлттың сақталуына да, жоғалуына да себеп болатын нәрсенің ең қуаттысы – тілі» деген. Алаш қайраткерлері де латын әліпбиін жазу-сызуда қолданды. Бұл бізге таңсық дүние емес.

ЛАТЫН ӘЛІПБИІ [latin әlipbiyi]

Ел – бүгіншіл,
менікі – ертең үшін.

- el – бүгү^ншіл,
meniki – er^тen ü^шün.
- A.Bayturs^unulu

Латынға Түркия 1928 жылы көшсе, Өзбекстан, Әзірбайжан КСРО ыдырағаннан кейін ауысты.

Әзірбайжанда 1925 жылдарға дейін ресми әліпби рөлін араб тілі атқарды.

1926-39 жылдары латын әліпбиін қолданса,

1940-2001 жылдары кириллица,

2001 жылы қайта латын әліпбиіне көшті.

Өзбекстан 1928-40 жылдар аралағында жазулары латын әліпбиі негізінде болған. 1940-1992 жж. кириллица қолданылып. 1993 жылы өзбек тілі қайта латын тіліне көшіп, қазіргі кезге дейін қолданып келеді.

Өзбек латын тілінің ерекшелігі - арнайы символдар мен диакритикалық белгілердің жоқтығы. Нәтижесінде апострофпен қосқанда 29 әріптен тұратын өзбек латын әліпбиі құрылған.

Түркияның ғалымы Әбдіуақап Қара
өзінің «Латын әліпби қазақ тілін
еркіндікке шығарады» атты
мақаласында

Түркия халқы латынға 1928 жылы
өткенімен онда бар-жоғы 29 әріп
бар. Олардан бірқатар дауыстылар
ескерілмегенін бүгінгі ғалымдар
айтып отыр. Негізі түркі тілдерін 34
таңбамен белгілеуге болады. Бүгін
түрік латын әліпбиінде 5 әріп кем
болып отырғанын айтады.

Тіл саласының білікті мамандарының бірі филология ғылымдарының докторы, профессор Әлімхан Жүнісбектің пікірі:

QAZAQ-TİLİ

«Латын әліпбиіне көшудің қиыншылығы қазіргі біздің қолданып жүрген әліпбиіміз қазақтың төл әліпбиі емес, орыс тілімен араласып кеткені, бізге өзге тілден енген дыбыстар араласып кетсе онда кедергілер туындайтынын, латын әліпбиіне төл дыбыстарымызды баптап, соның аясында көшуін және қазақ жазуына тек әліпби ауыстыру ғана емес, түбегейлі реформа керек екенін, ол реформа үш мәселені дыбыс, әліпби және емле ережені бірдей қамтиды» – деп айтты.

Еліміздің латын әліпбиіне көшу ұлтымыз үшін жасалған маңызды қадамдардың бірі.

Ұлы Дала елінің тарихына көз жүгіртсек, бірінші тұғыры байлық – жер, екіншісі – тіл, үшіншісі – мемлекет және оның тарихы болуы керектігі айқындалады.

Латын әліпбиіне көшу – қазақ халқының алға жылжуына, жаңа заман талабына сай өсіп-өркендеуіне, болашақта еліміздің жан-жақты дамуына үлкен үлес қосып, жемісі мен жеңісін әкелері сөзсіз.

Біз латын әліпбиіне көше отырып, өркениетті елдердің қатарына қосылып, тіліміздегі дыбыстық жүйелерді нақ анықтап, қазақ тілінің жазылуы мен дыбысталу кезінде сөздер қолданысындағы артық кірме сөздерден арыламыз.

Латын әліпбиіне көшу -
ұлтымыздың санасын бұғаудан
босатады, түркі және жаһандық
әлемімен ықпалдасуға, қазақ
халқы ертеден қолданған
әліпбиімізге қайта оралып, ұлттық
санамыздың қайта жаңғыруына
жол ашады.

№	Жазылуы	Дыбысталуы	№	Жазылуы	Дыбысталуы
1	A a	[a]	17	N' n'	[n], [nr]
2	A' a'	[ə]	18	O o	[o]
3	B b	[b]	19	O' o'	[e]
4	D d	[d]	20	P p	[p]
5	E e	[e]	21	Q q	[k]
6	F f	[f]	22	R r	[p]
7	G g	[r]	23	S s	[c]
8	G' g'	[r]	24	S' s'	[m]
9	H h	[x], [h]	25	C' c'	[u]
10	I i	[i]	26	T t	[t]
11	I' i'	[u], [u]	27	U u	[y]
12	J j	[ж]	28	U' u'	[y]
13	K k	[k]	29	V v	[n]
14	L l	[l]	30	Y y	[u]
15	M m	[m]	31	Y' y'	[y]
16	N n	[n]	32	Z z	[z]

НАЗАРЛАРЫҢЫЗҒА РАХМЕТ!